

УДК 346.2

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.91.2.2>

КОРПОРАТИВНІ ПРАВА ЧЛЕНІВ ФЕРМЕРСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ

Гарагонич О.В.

*доктор юридичних наук, доцент,
доцент кафедри економічного права та економічного судочинства
Київського національного університету ім. Т. Шевченка,
ORCID: 0000-0002-8984-2399
e-mail: o.harahonych@gmail.com*

Гарагонич О.В. Корпоративні права членів фермерських господарств.

Вказується, у контексті втрати чинності Господарського кодексу України та процесу рекодифікації цивільного законодавства питання правового регулювання корпоративних відносин набувають критичного значення для правової доктрини та практики. 21 вересня 2025 року до Верховної Ради України внесено законопроект № 14056 щодо оновлення положень Першої книги Цивільного кодексу України.

Статтю присвячено з'ясуванню правової природи прав членів фермерських господарств, вирішенню питання наявності/відсутності в них корпоративних прав. Особливу увагу при цьому приділено впливу процесів рекодифікації цивільного законодавства і реформування системи організаційно-правових форм юридичних осіб на коло суб'єктів, наділених корпоративними правами.

Обґрунтовано, що з набуттям статусу засновника (члена) фермерського господарства особа на підставі Закону України «Про фермерське господарство» набуває права, які кореспондуються із загальними корпоративними правами учасників (засновників, акціонерів, пайовиків) юридичної особи. Особливий зміст корпоративних права членів (засновників) фермерського господарства обумовлюється специфікою організаційно-правової правової форми такої юридичної особи корпоративного типу і визначається з урахуванням норм спеціального Закону України «Про фермерське господарство» та статуту фермерського господарства.

Аргументовано, що за своєю правовою природою корпоративні права членів (засновників) фермерського господарства не є оборотоздатним об'єктом і відчужуватися не можуть. Об'єктом, з набуттям права власності на який у членів фермерського господарства виникають корпоративні права, є частка в складеному (статутному) капіталі господарства.

Особливу увагу приділено обмеженню оборотоздатності частки в складеному (статутному) капіталі фермерського господарства. Визначено підстави переходу права власності на частку в складеному (статутному) капіталі фермерського господарства. У разі відчуження частки правонаступництва корпоративних прав і корпоративних обов'язків не відбувається. Як корпоративні права, так і корпоративні обов'язки у нового члена фермерського господарства виникають заново.

Ключові слова: корпоративні права, корпоративні відносини, фермерські господарства, частка в складеному (статутному) капіталі, члени (засновники, учасники, пайовики) юридичної особи, статутний капітал, складений капітал, корпоративне управління, оборотоздатність корпоративних прав.

Harahonych O.V. Corporate rights of members of farming enterprises.

It is indicated that in the context of the loss of validity of the Commercial Code of Ukraine and the process of recodification of civil legislation, the issues of legal regulation of corporate relations are becoming critical for legal doctrine and practice. On September 21, 2025, draft law No. 14056 was submitted to the Verkhovna Rada of Ukraine on updating the provisions of the First Book of the Civil Code of Ukraine.

The article is devoted to clarifying the legal nature of the rights of members of Farming Enterprises and to resolving the question whether such persons possess corporate rights. Particular attention is paid

to the impact of the recodification of civil legislation and of reforms to the system of organizational-legal forms of legal entities on the category of subjects vested with corporate rights.

It is argued that, upon acquiring the status of founder (member) of a Farming Enterprise, a person under the Law of Ukraine “On Farming Enterprises” obtains rights that correspond to the general corporate rights of participants (founders, shareholders, unit-holders) of a legal entity. The specific content of the corporate rights of members (founders) of a Farming Enterprise is determined by the particular organizational-legal form of this corporate-type legal entity and must be established with regard to the provisions of the special Law of Ukraine “On Farming Enterprises” and to the statute of the Farming Enterprise.

It is further contended that, by their legal nature, the corporate rights of members (founders) of a Farming Enterprise are not transferable, marketable objects and therefore cannot be alienated. The object the ownership of which gives rise to corporate rights for members of a Farming Enterprise is the share in the contributed (statutory) capital of the enterprise.

Special attention is paid to restrictions on the transferability of a share in the contributed (statutory) capital of a Farming Enterprise. The grounds for the transfer of ownership of such a share are identified. In the event of alienation of the share, there is no automatic succession of corporate rights and corporate obligations; the corporate rights and obligations of the new member arise anew.

Key words: corporate rights; corporate relations; Farming Enterprises; share in the contributed (statutory) capital; members (founders, participants, unit-holders) of a legal entity; statutory capital; contributed capital; corporate governance; transferability of corporate rights.

Постановка проблеми. З втратою чинності Господарського кодексу України [1] та запуском процесу рекодифікації цивільного законодавства особливої актуальності для вітчизняної правової науки і практики правозастосування набувають питання правового регулювання корпоративних відносин. 21 вересня 2025 року у Верховній Раді України за № 14056 було зареєстровано законопроект про внесення змін до Цивільного кодексу України у зв’язку із оновленням (рекодифікацією) положень книги першої (надалі – Законопроект № 14056 [2]. Відповідно до ч. 8 ст. 116 Законопроекту № 14056 корпоративними відносинами визнаються відносини між *учасниками корпоративного товариства*, у тому числі які виникають між ними до державної реєстрації корпоративного товариства, а також відносини між *корпоративним товариством* та його учасниками щодо виникнення, здійснення, зміни і припинення корпоративних прав. При цьому можливість володіння корпоративними правами Законопроектом № 14056 передбачена *винятково для учасників корпоративних товариств*, які можуть бути створені тільки у формі повного товариства, командитного товариства, товариства з обмеженою або додатковою відповідальністю, акціонерного товариства (ч. 2 ст. 113, ч. 1 ст. 116).

Паралельно з рекодифікацією цивільного законодавства відбувається процес реформування системи організаційно-правових форм юридичних осіб, започаткований Законом України «Про особливості регулювання діяльності юридичних осіб окремих організаційно-правових форм у перехідний період та об’єднань юридичних осіб» [3]. Законом передбачено перетворення більше двохсот тисяч підприємств в акціонерні товариства та товариства з обмеженою відповідальністю. Якщо підприємство не виконає цих вимог, до регулювання його діяльності після завершення трирічного перехідного періоду будуть застосовуватися положення Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» [4]. Відтак учасники таких підприємств згідно з ч. 8 ст. 116 Законопроекту № 14056 будуть носіями корпоративних прав.

Проте не на всі організаційно-правові форми юридичних осіб корпоративного типу, які існують в Україні, буде поширено положення ч. 8 ст. 116 Законопроекту № 14056 щодо наявності в їх учасників (членів) корпоративних прав. До таких, насамперед належать фермерські господарства, яких станом на 01 липня 2025 року нараховувалося 50915 [5]. У зв’язку з цим постає питання щодо виникнення в таких юридичних особах корпоративних відносин між фермерськими господарствами та їх членами, володіння ними корпоративними правами, оборотоздатності корпоративних прав тощо. Вирішення цих питань потребує проведення відповідних наукових досліджень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання визначення кола осіб, наділених корпоративними правами, постійно знаходяться в центрі уваги представників юридичної науки [6; 7; 8; 9; 10; 11; 12]. Проте у сучасній вітчизняній юридичній науковій літературі бракує досліджень, присвячених питанням правової природи прав членів фермерських господарств. Зазначене свід-

чить про актуальність порушеного питання та доцільність його дослідження з позицій науки корпоративного права.

Метою статті є з'ясування правової природи прав членів фермерських господарств.

Виклад основного матеріалу.

Корпоративні права – це сукупність правомочностей, що належать особі як учаснику (засновнику, акціонеру, пайовику) юридичної особи відповідно до закону та установчих документів товариства (ч. 1 ст. 96¹ Цивільного кодексу України (надалі – ЦК України)) [13].

Учасники (засновники, акціонери, пайовики) юридичної особи мають право у порядку, встановленому установчим документом та законом:

1) брати участь в управлінні юридичною особою у порядку, визначеному установчим документом, крім випадків, встановлених законом;

2) брати участь у розподілі прибутку юридичної особи і одержувати його частину (дивіденди), якщо така юридична особа має на меті одержання прибутку;

3) у випадках, передбачених законом та установчим документом, вийти з юридичної особи;

4) здійснити відчуження часток у статутному (складеному) капіталі товариства, цінних паперів, паїв та інших об'єктів цивільних прав, що засвідчують участь у юридичній особі, у порядку, встановленому законом;

5) одержувати інформацію про діяльність юридичної особи у порядку, встановленому установчим документом;

6) одержати частину майна юридичної особи у разі її ліквідації в порядку та у випадках, передбачених законом, установчим документом (право на ліквідаційну квоту).

Фермерське господарство може бути створене одним громадянином України або кількома громадянами України, які є родичами або членами сім'ї, відповідно до закону. Для набуття статусу юридичної особи фермерське господарство підлягає державній реєстрації.

Фермерські господарства зі статусом юридичної особи створюються на засадах членства, спорідненості.

Право на створення фермерського господарства має кожний дієздатний громадянин України, який досяг 18-річного віку та виявив бажання створити фермерське господарство (ч. 1 ст. 5 Закону України «Про фермерське господарство») [14]. При реалізації цього права громадянин набуває статусу засновника, а після державної реєстрації фермерського господарства як юридичної особи – члена такого господарства.

Членами фермерського господарства можуть бути подружжя, їх батьки, діти, які досягли 14-річного віку, інші члени сім'ї, родичі, які об'єдналися для спільного ведення фермерського господарства, визнають і дотримуються положень установчого документа фермерського господарства (ч. 1 ст. 3 Закону України «Про фермерське господарство»).

При створенні фермерського господарства одним із членів сім'ї інші члени сім'ї, а також родичі можуть стати членами цього фермерського господарства після внесення змін до його установчого документа (ч. 2 ст. 3 Закону України «Про фермерське господарство»). Тобто для набуття статусу члена вимагається тільки внесення змін до статуту. При цьому вимоги щодо обов'язкового внесення членом вкладу до статутного капіталу фермерського господарства в законі відсутні. Такі вимоги встановлюються положеннями статуту. У разі невнесення вкладу до складеного капіталу чи внесення лише його частини в члена виникає майнове зобов'язання перед фермерським господарством.

З набуттям статусу засновника (члена) фермерського господарства особа на підставі Закону України «Про фермерське господарство» набуває права, які кореспондуються із загальними корпоративними правами учасників (засновників, акціонерів, пайовиків) юридичної особи, визначеними ст. 96¹ ЦК України.

Так, передбаченому п. 1 ч. 3 ст. 96¹ ЦК України *праву брати участь в управлінні юридичною особою у порядку, визначеному установчим документом, крім випадків, встановлених законом*, кореспондується права членів (засновників) фермерського господарства:

– право на управління фермерським господарством у порядку передбаченому статутом, положення якого мають передбачати органи управління, порядок прийняття ними рішень (ч. 4 ст. 1 Закону України «Про фермерське господарство»);

– приймати рішення про відчуження фермерського господарства як цілісного майнового комплексу на підставі цивільно-правових угод громадянам України, які мають право на створення фер-

мерського господарства, або юридичним особам України для ведення товарного сільськогосподарського виробництва (ч. 2 ст. 22 Закону України «Про фермерське господарство»).

Щодо встановленого п. 2 ч. 3 ст. 96¹ ЦК України *права брати участь у розподілі прибутку юридичної особи і одержувати його частину (дивіденди), якщо така юридична особа має на меті одержання прибутку* Закон України «Про фермерське господарство» передбачає таке. Право на отримання прибутку від діяльності фермерського господарства безпосередньо Законом України «Про фермерське господарство» передбачено тільки для членів сімейного фермерського господарства без набуття статусу юридичної особи. Порядок реалізації такого права визначається в договорі (декларації) про створення сімейного фермерського господарства (п. «г» ч. 5 ст. 81 Закону України «Про фермерське господарство»). Системний аналіз норм Закону України «Про фермерське господарство» про мету діяльності господарства – отримання прибутку, невичерпний перелік питань, які можуть регулюватися положеннями статуту, передбачає можливість конкретизації в установчому документі прав членів фермерського господарства на отримання частини прибутку від його діяльності.

Відповідно до п. 3 ч. 3 ст. 96¹ ЦК України учасники (засновники, акціонери, пайовики) юридичної особи мають *право вийти з юридичної особи у випадках, передбачених законом та установчим документом*. Право на вихід члена з фермерського господарства і порядок його реалізації згідно з ч. 4 ст. 1 Закону України «Про фермерське господарство» визначається статутом господарства. При виході з фермерського господарства такий член має право на отримання частки майна господарства. Розмір частки та порядок її отримання визначаються статутом фермерського господарства (ч. 6 ст. 20 Закону України «Про фермерське господарство»).

Пунктом 6 ч. 3 ст. 96¹ ЦК України встановлено *право одержати частину майна юридичної особи у разі її ліквідації* в порядку та у випадках, передбачених законом, установчим документом (право на ліквідаційну квоту). Таким самим правом наділяються і члени фермерського господарства. Зокрема згідно з ч. 6 ст. 20 Закону України «Про фермерське господарство» член фермерського господарства має право на отримання частки майна фермерського господарства при його ліквідації. Розмір частки та порядок її отримання визначаються статутом фермерського господарства. А відповідно до абз. 2 ч. 2 ст. 36 Закону України «Про фермерське господарство» належну члену при ліквідації фермерського господарства частку, він отримує при розподілі між членами майна, що залишилося після задоволення вимог кредиторів.

Члени (засновники) можуть набувати й інших прав, які за своєю правовою природою належать до корпоративних. Такі права можуть встановлюватися статутом фермерського господарства та законом (ч. 4 ст. 96¹ ЦК України, ч. 4 ст. 1 Закону України «Про фермерське господарство»).

Відтак у членів (засновників) фермерського господарства виникають корпоративні права на підставі набуття ними членства у фермерському господарстві – юридичній особі корпоративного типу, які дозволяють їм брати участь в його діяльності, в т.ч. управлінні, розподілі доходів, отриманні інформації, частки при ліквідації тощо. Особливий зміст корпоративних права членів (засновників) фермерського господарства обумовлюється специфікою організаційно-правової правової форми такої юридичної особи корпоративного типу і визначається з урахуванням норм спеціального Закону України «Про фермерське господарство» та статуту фермерського господарства.

З огляду на зазначене можемо стверджувати про можливість створення та існування юридичної особи корпоративного типу за законодавством України в організаційно-правовій формі фермерського господарства, що діє на основі приватної власності кількох осіб.

Створення таких видів підприємств саме на корпоративних засадах передбачена законом, відсутність детального регулювання побудови внутрішніх відносин у таких підприємствах не виводить їх за межі правового поля, оскільки йдеться про корпоративні відносини, одним з основних джерел регулювання яких виступають локальні нормативні акти. Останні, між іншим, покликані сприяти подоланню наявних прогалин у правовому регулюванні [9, с. 53].

Науковий і практичний інтерес представляє вирішення питання щодо оборотоздатності корпоративних. З цього приводу є діаметрально протилежні точки зору як в правовій науці, так і в судовій практиці [15; 16].

Корпоративні права є сукупністю правових можливостей учасника певної юридичної особи, зміст яких визначається її організаційно-правовою формою [17, с. 261; 18, с. 17].

Корпоративні права виникають в особи на підставі набуття нею участі в юридичній особі (підприємницькій чи непідприємницькій) та дозволяють їй брати участь в її діяльності (приймати

рішення від її імені), отримувати майнові та (або) немайнові блага [10, с. 3]. Момент виникнення корпоративних прав законодавець пов'язує з моментом набуття права власності на частку (пай або інший об'єкт цивільних прав, що засвідчує участь особи в юридичній особі) у статутному капіталі юридичної особи (ч. 2 ст. 96¹ ЦК України).

За своєю правовою природою корпоративні права членів (засновників) фермерського господарства не є оборотоздатним об'єктом і відчужуватися не можуть. Об'єктом, з набуттям права власності на який у членів фермерського господарства виникають корпоративні права, є частка в складеному (статутному) капіталі господарства. Саме частка в складеному (статутному) капіталі є тим «оборотоздатним символом (транзитивним знаком)» [11, с. 29], який представляє корпоративні права члена фермерського господарства в обороті.

У судовій практиці також неодноразово наголошувалося на тому, що об'єктом обороту (продажу, спадкування тощо) є саме частка в статутному (складеному) капіталі господарської організації, з набуттям прав на яку в особи виникають і корпоративні права [15].

З переходом права на частку в складеному (статутному) капіталі господарства набувач отримує корпоративні права члена фермерського господарства. Разом з корпоративними правами у набувача частки виникають і корпоративні обов'язки. При цьому як корпоративні права, так і корпоративні обов'язки у нового члена виникають заново. Тобто у разі відчуження частки правонаступництва корпоративних прав і корпоративних обов'язків не відбувається.

Оборотоздатність частки в складеному (статутному) капіталі фермерського господарства є обмеженою, на чому наголошується як в правовій доктрині [19, с. 75], так і в судовій практиці [15].

Перехід права власності на частку в складеному (статутному) капіталі фермерського господарства обмежується такими випадками:

у фермерському господарстві з двома і більше членами (засновниками) член може відчужити належному йому частку тільки другому з подружжя, батькам, дітям, які досягли 14-річного віку, іншим членам сім'ї чи родичам (ч. 2 ст. 1, ч. 1 ст. 3 Закону України «Про фермерське господарство»);

у фермерському господарстві з одним членом (засновником) частка може бути відчужена будь-якій особі, в т.ч. тій яка не належить до подружжя, його батьків, дітей, інших членів сім'ї, родичів;

успадкування частки в складеному (статутному) капіталі фермерського господарства з двома і більше членами (засновниками) спадкоємцями, які є винятково подружжям, батьками, дітьми, які досягли 14-річного віку, іншими членами сім'ї чи родичами спадкодавця (ч. 2 ст. 1, ч. 1 ст. 3 Закону України «Про фермерське господарство»);

успадкування частки в складеному (статутному) капіталі фермерського господарства з одним членом (засновником) будь-якою особою.

При цьому перехід права власності на частку в складеному (статутному) капіталі фермерського господарства слід відмежовувати від відчуження на підставі цивільно-правових угод фермерського господарства як цілісного майнового комплексу громадянам України, які мають право на створення фермерського господарства або юридичним особам України у порядку ч. 2 ст. 22 Закону України «Про фермерське господарство». Оборотоздатним об'єктом права власності, який відчужується за цивільно-правовою угодою, у цьому випадку є не частка, а фермерське господарство як цілісний майновий комплекс, який включає не тільки майно, передане до складеного капіталу, не розподілений прибуток, але й майнові та інші зобов'язання (ч. 1 ст. 22 Закону України «Про фермерське господарство»). При цьому відчуження фермерського господарства як цілісного майнового комплексу є підставою припинення корпоративних відносин між фермерським господарством і його членами (засновниками).

Проблематика корпоративних прав членів фермерських господарств має багатоаспектний характер і потребує продовження наукових розвідок, насамперед у напрямку розширення кола учасників корпоративних відносин за рахунок таких суб'єктів.

Висновки. У членів (засновників) фермерського господарства, яке зареєстроване як юридична особа, виникають корпоративні права, передбачені Цивільним кодексом, Законом України «Про фермерське господарство» та статутом фермерського господарства.

Корпоративні права членів (засновників) фермерського господарства не є оборотоздатним об'єктом цивільних прав.

Оборотоздатним об'єктом цивільних прав є частка в складеному (статутному) капіталі фермерського господарства як юридичної особи корпоративного типу. При відчуженні частки право-

наступництва корпоративних прав і корпоративних обов'язків не відбувається. Як корпоративні права, так і корпоративні обов'язки у нового члена фермерського господарства виникають заново.

У процесі рекодифікації цивільного законодавства має бути враховано статус членів фермерського господарства як суб'єктів корпоративних відносин, наділених корпоративними правами та обов'язками.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Господарський кодекс України: Закон України № 436-IV від 16 січня 2003 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text>.
2. Про внесення змін до Цивільного кодексу України у зв'язку із оновленням (рекодифікацією) положень книги першої : проект Закону № 14056 від 21 вересня 2025 року. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/57356>.
3. Про особливості регулювання діяльності юридичних осіб окремих організаційно-правових форм у перехідний період та об'єднань юридичних осіб: Закон України № 4196-IX від 09 січня 2025 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4196-20#Text>.
4. Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю: Закон України № 2275-VIII від 06 лютого 2018 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2275-19#Text>.
5. Кількість юридичних осіб за організаційно-правовими формами господарювання станом на 01 липня 2025 року. URL: https://www.ukrstat.gov.ua/edrpo/ukr/EDRPU_2023/ks_opfg/ks_opfg_0725_ue.xls.
6. Гарагонич О.В. Суб'єкти корпоративних відносин: теоретико-правові аспекти. *Право України*. 2021. № 6. С. 26–45
7. Жорнокуй В.Г. Засновники в. учасники підприємницьких товариств: сучасний стан законодавства та правової доктрини. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України*. 2024. № 64. С. 105–116.
8. Корпоративне право крізь призму судової практики: монографія / за ред. І.В. Спасибо-Фатеевої, Харків : ЕКУС, 2021. 512 с.
9. Марущак Я.С. Корпоративні права та обов'язки за законодавством України та Європейського Союзу: дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2018. 485 с.
10. Смірнов Г.Ю. Корпоративні права особливості здійснення та захисту: дис. ... докт. філософії. Київ, 2023. 261 с.
11. Смітюх А.В. Корпоративні права та корпоративні паї (частки): теоретико-правові аспекти: монографія. Одеса: Фенікс, 2018. 662 с.
12. Цікало В.І. Проблеми здійснення та захисту корпоративних прав: дис. ... докт. юрид. наук. Львів, 2023. 485 с.
13. Цивільний кодекс України: Закон України № 435-IV від 16 січня 2003 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>.
14. Про фермерське господарство: Закон України № 973-IV від 19 червня 2003 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/973-15#Text>.
15. Постанова Верховного Суду від 30.03.2023 р. у справі № 917/202/21 (917/339/21). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110514874>.
16. Постанова Верховного Суду від 10.01.2024 р. у справі № 910/268/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118788147>.
17. Кравчук В.М. Корпоративне право. Науково-практичний коментар законодавства та судової практики. Київ: Істина, 2005. 720 с.
18. Гевко В.Л. Порушення, невизнання або оспорування суб'єктивних корпоративних прав та інтересів: дис. ... докт. філософії. Київ, 2023. 276 с.
19. Гарагонич О.В., Дорошенко Л.М., Кологойда О.В., Пожоджук Т.Б. Корпоративне право: підручник. Київ: Юрінком Інтер, 2025. 668 с.